

УДК 94(477.83)(092):930.25:636.5.082

**НАУКОВО–ОРГАНІЗАЦІЙНІ
ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ
ПЛЕМІННОЇ СПРАВИ У ПТАХІВНИЦТВІ
В УКРАЇНСЬКІЙ РСР У 1964–1991 РР.**

**SCIENTIFIC–ORGANIZATIONAL
AND METHODOLOGICAL BASES OF
DEVELOPMENT OF BREEDING WORK
IN POULTRY IN UKRAINIAN SSR IN 1964–1991**

Мельник В. В.,

кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри технологій у птахівництві, свинарстві та вівчарстві, Національний університет біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна), e-mail: MelnikVika0204@gmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2491-757X>

Melnyk V. V.,

PhD (Agriculture), Associate Professor Department of Technology in Poultry, Pig and Sheep Breeding National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine), e-mail: MelnikVika0204@gmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2491-757X>

Мета дослідження – висвітлити науково–організаційні та методологічні основи племінної роботи у птахівництві Української РСР у 1964–1991 рр. Показано, що упродовж досліджуваного періоду основним центром розробки теорії та методології селекційно–племінної роботи у птахівництві був Український науково–дослідний інститут птахівництва. Наведено результати проведеної селекційно–племінної роботи вітчизняними вченими щодо створення породувальних ліній і кросів яєчних курей («Борки–I», «Борки–II», «Борки–III»), ліній качок, індиків. Розглянуто внесок вітчизняних вчених (Бесуліна В. І., Сахачького М. І., Лук'янової В. Д., Бондаренка О. П. та ін.) у розробку методів штучного осмінення як важливого прийому селекційно–племінної роботи з птицею. Наведено схему взаємозв'язку племінних господарств в Українській РСР. Розглянуто структурні зміни в управлінні галуззю птахівництва та підпорядкованості племінних господарств. Визначено внесок у розвиток племінної справи вчених Українського науково–дослідного інституту птахівництва В. Д. Лук'янової, Н. Ф. Косенка, П. М. Слюсара, В. П. Коваленка, В. О. Сергєєва, В. Д. Сергєєвої, М. Л. Шигаєвої, Ю. О. Рябокони, Е. А. Дуюнова та інших.

При проведенні дослідження використано загальнонаукові та історичні методи, джерелознавчий аналіз і контент–аналіз, різнопланову джерельну базу.

Ключові слова: птахівництво, Український науково–дослідний інститут птахівництва, племінна робота, селекція, кури, бройлери, індики, качки гуси.

The purpose of the research is to highlight the scientific–organizational and methodological foundations of breeding work in the poultry of the Ukrainian SSR in 1964–1991. It has shown that during the investigated period, the Ukrainian Research Institute of Poultry was the main center of the development of the theory and methodology of breeding work in poultry.

The results of the breeding work carried out by domestic scientists on creation of connecting lines and crosses of egg laying chicken («Borky–I», «Borky–II», «Borky–III»), lines of ducks and turkeys have presented. The contribution of domestic scientists (Besulina V. I., Sakhachy M. I., Lukyanova V. D., Bondarenko O. P., etc.) in the development of methods of artificial insemination of poultry as an important acceptance of breeding work with poultry has considered.

The scheme of the relationship of breeding farms in the Ukrainian SSR has presented. Structural changes in the management of the poultry industry and the subordination of breeding farms have considered. The contribution to the development of the breeding work of scientists of the Ukrainian Research Institute of Poultry V. D. Lukyanova, N. F. Kosenko, P. M. Slyusar, V. P. Kovalenko, V. O. Sergeev, V. D. Sergeeva, M. L. Shygaeva, Yu. O. Ryabokon', E. A. Duyunov and others has determined.

In carrying out the research, the author used general scientific and historical methods, source study analysis and content analysis, a diverse source base.

Keywords: poultry, Ukrainian Research Institute of Poultry, breeding work, breeding, chickens, broilers, turkeys, ducks, geese.

В умовах інтенсифікації птахівництва в Українській РСР після його переведення на промислову основу у 1964 році [16, с. 512–517] необхідно було не лише збільшувати поголів'я птиці, а й поліпшувати її продуктивні якості, що виявлялось можливим за умов ведення цілеспрямованої племінної роботи. До цього періоду вже були певні досягнення з племінної роботи в птахівництві. Нами розглянуто теоретико–методологічні основи розвитку племінної справи у птахівництві в Українській РСР у 1951–1964 рр., і при цьому встановлено, що племінну роботу на племінних фермах колгоспів, радгоспів та в інших птахівничих господарствах провадили методом масової селекції за одночасного поліпшення умов утримання і годівлі птиці. Основний внесок у розробку теоретичних і методологічних основ розвитку птахівництва в УРСР вказаного періоду здійснили такі вчені, як П. Ю. Божко, М. В. Дахновський, Е. Е. Пеніонжкєвич, М. В. Дубовський, М. Г. Курдюков, Т. С. Ленъ, К. В. Калмиков, В. М. Копилов, І. С. Скуратов та ін. [15, с. 99–103].

Особливу зацікавленість викликає період 1964–1991 рр., пов'язаний з розвитком промислового птахівництва в Українській РСР. У зв'язку з цим, метою даного дослідження було висвітлити науково–організаційні та методологічні основи племінної роботи у птахівництві Української РСР у 1964–1991 рр. Дослідження ґрунтується на використанні загальнонаукових та історичних методів, джерелознавчого аналізу та контент–аналізу, різнопланової джерельної бази.

У досліджуваній період основним науковим центром розробки теорії та методології селекційно–племінної роботи у птахівництві був Український науково–дослідний інститут (НДІ) птахівництва. Вчені цієї установи на базі дослідних господарств провадили цілеспрямовану селекційно–племінну роботу з птицею різних видів і напрямів продуктивності.

Так, П. М. Слюсар [26, с. 19–20] вказує, що на початку 60–х років на бройлерній фабриці дослідного господарства Українського НДІ птахівництва радгоспу «Красний» (у Кримській області) на м'ясо вирощували молодняк, одержаний від схрещування ліній курей сусекс, плімутрок смугастий, рол–айланд і нью–гемпшир, які у 75–добовому віці досягали живої маси 1,3 кг. Такі показники свідчили про порівняно низьку інтенсивність росту птиці. Однак вже на той час із світової практики було відомо, що для виробництва бройлерів використовують і курей порід білий корніш та білий плімутрок [Робинсон, с. 353–354; Сметнев, с. 9]. А тому з 1965 року у радгоспі «Красний» почали провадити селекційну роботу з лініями курей порід корніш і плімутрок, завезених із Японії, та досліджувати продуктивність гібридів, одержаних від схрещування цих ліній. Отже, вперше в Українській РСР та СРСР загалом у дослідному господарстві Українського НДІ птахівництва запроваджено методи селекційно–племінної роботи з курми породи білий корніш,

яку використовували в якості батьківської форми, та білий плімутрок (материнська форма), з метою одержання високопродуктивних дволінійних гібридних курчат-бройлерів. Слід зазначити, що і в сучасному птахівництві, у ХХІ столітті для виробництва м'яса бройлерів використовують гібридів, одержаних від схрещування ліній курей порід корніш і білий плімутрок [6, с. 41–49].

Успішний розвиток бройлерної промисловості в Українській РСР у значній мірі залежав від організації мережі племінних птахівничих господарств з розведення курей м'ясного напрямку продуктивності. Використання для вирощування на м'ясо гібридних курчат, одержаних від схрещування поєднувальних ліній, забезпечувало одержання максимальних показників продуктивності за найменших затрат корму на одиницю приросту живої маси. У 1968 р. Кучаківське птахогосподарство Бориспільського району Київської області було реорганізоване на державний племінний птахівничий завод і підприємство розпочало провадити селекційно-племінну роботу з лініями м'ясних курей кросу «Гібро» [29, с. 4, 15]. У цей період у республіці планувалось будівництво одного племінного заводу і трьох радгоспів-репродукторів з розведення курей м'ясних ліній. Функції селекційно-генетичної станції покладались на дослідне господарство Українського НДІ птахівництва – радгосп «Красний». Враховуючи те, що кожне господарство повинно працювати за чітко визначеною технологічною схемою, узгодженою зі схемами роботи інших господарств, М. Л. Шигаєва і В. Д. Лук'янова [32, с. 3–11] розробили технологію для племінних господарств курей м'ясного напрямку продуктивності.

Наприкінці 60–х років в Українській РСР було значне поголів'я високопродуктивних індиків закордонних та вітчизняних ліній, однак поширення їх і одержання гібридів провадилось повільно із-за відсутності племінних господарств, які займались би розмноженням лінійної птиці та виведенням гібридної. У зв'язку з цим вчені Українського НДІ птахівництва спільно із спеціалістами сектору птахівництва УкрНДІпросільгоспу розробили типові технології для проектування й будівництва племінного заводу і господарства-репродуктора індиків [9, с. 12–17].

У дослідному господарстві Українського НДІ птахівництва за період з 1964 по 1970 рр. виведені лінії пекінських і українських білих качок. Розроблено методичні рекомендації по племінній роботі з вітчизняними лініями качок для одержання гібридів [7]. Вчені Українського НДІ птахівництва В. Д. Лук'янова, М. Л. Шигаєва і Н. Ф. Косенко та спеціалісти УкрНДІпросільгосп І. О. Мілютин і Ф. Ф. Татарчук розробили типові технології для племінних і товарних качківницьких господарств [14, с. 18–24]. У 60–х роках вітчизняні вчені В. О. Сергєєв і В. Д. Сергєєва [25, с. 25–30] вивчали прояв гетерозису по несучості при гібридизації спеціалізованих ліній.

На початку 70–х років ХХ століття виникла нагальна необхідність поліпшення племінної

справи і у зв'язку з цим було прийнято постанову Ради Міністрів СРСР від 29 червня 1970 р. «О мерах по улучшению племенного дела в животноводстве и дальнейшем развитии искусственного осеменения сельскохозяйственных животных» [17, с. 498–501]. Цією постановою передбачалось створити державні контрольно-випробувальні господарства по птахівництву з метою створення необхідних умов для перевірки м'ясних якостей птиці.

У цей період українські вчені вели кропітку селекційно-племінну роботу з яєчною птицею, яка була спрямована на виведення поєднаних ліній і гібридів курей породи леггорн [10, с. 3–9]. Результатом цієї роботи було створення кросів яєчних курей «Борки-1» і «Борки-II» [11].

У зв'язку зі складною взаємообумовленістю селекціонованих ознак В. П. Коваленко [8, с. 3–10] запропонував використовувати в селекції птиці множинний регресійний аналіз. Ним доведено, що використання кореляційного і регресійного аналізу в селекції може бути ефективним для визначення строків обліку продуктивності, оцінки прояву гетерозису і розробки критеріїв прогнозу спадкових якостей птиці.

У 70–х роках в Українській РСР для ведення племінної роботи було створено систему племінних птахівничих господарств, яка складалась із селекційно-генетичних станцій, державних племінних заводів, радгоспних і колгоспних ферм-репродукторів. Усі господарства мали певний взаємозв'язок між собою, а також з товарними птахівничими фермами і спеціалізованими птахо-фабриками. Найбільш відповідальним ланцюгом у системі племінних господарств були селекційно-генетичні станції.

У середині 70–х років в Українській РСР створено 3 селекційно-генетичні станції: по курях яєчного напрямку продуктивності і по індиках у дослідному господарстві Українського НДІ птахівництва «Борки» Харківської області та по курях м'ясного напрямку продуктивності у дослідному господарстві радгосп «Красний» Кримської області. Слід відмітити, що у 80–х роках станції було об'єднано у селекційно-генетичний центр, до якого належав Український НДІ птахівництва і його два дослідних господарства та знаходився у системі Південного відділення ВАСГНІЛ [20, с. 3]. В Українській РСР у 70–х роках і до 1988 р. усі племзаводи і репродуктори першого порядку підпорядковувались Укрплем-птахогосподарству. Так, трестом провадилась робота по районуванню кросів яєчних курей і переведення господарств на використання двох кросів. У цей період у кожній області Української РСР були поширені кроси яєчних курей «Заря-17», «Волзький-3», «Хайсекс браун», «Беларусь-9». Крос «Беларусь-9» був найбільш поширеним, чисельність курей цього кросу у господарствах тресту становила більше 60%. Селекційну роботу з цим кросом провадили у держплемзаводі ім. Фрунзе і у племрепродукторах «Роздільнянський», «Кіровський» і «Христофоровський». У племзаводі «Кучаківський» провадили селекційно-племінну

роботу з лініями курей кросу «Бройлер-6». Селекцією качок займався єдиний у республіці племптахозавод ім. XXVI з'їзду КПРС. На племзаводі провадили селекційно-племінну роботу з кросом «X-11», комбінацією 13 («K-13») і пекінською популяцією. Племінну роботу з лініями індиків провадили на племзаводі «Головуровський» [19, с. 13–16].

Необхідність подальшого поліпшення племінної справи як у птахівництві, так і загалом у тваринництві наприкінці 70-х ХХ століття, регламентована постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 5 травня 1978 р. «О мерах по дальнейшему совершенствованию племенного дела в животноводстве», в якій зазначається, що у птахівництві основна увага повинна спрямовуватися на виведення нових високопродуктивних ліній і кросів птиці м'ясного і яєчного напрямів. Значну увагу приділено і поліпшенню роботи станцій штучного осіменіння тварин [18, с. 493–498]. Загалом саме вчені Українського НДІ птахівництва приділяли значну увагу штучному осіменінню птиці. Так, В. І. Бесулін і М. І. Сахацький [1, с. 40–44] опрацьовували техніку штучного осіменіння індичок. Методику штучного осіменіння гусок розробляв О. П. Бондаренко [2, с. 25–29]. Українські вчені вивчали також вплив різних буферних систем та ферментів на життєздатність спермій у птиці та техніку штучного осіменіння індичок [23, с. 35–37; 24, с. 44–49]. Створені в Українському НДІ птахівництва синтетичні розріджувачі для сперми птиці набули широкого впровадження у багатьох господарствах СРСР [5, с. 26]. В. Д. Лук'янова і В. І. Бесулін приймали участь у розробці державного стандарту ГОСТ 27267-87 «Сперма петухов и индюков неразбавленная свежеполученная. Технические требования и методы испытаний» [22, с. 7–10]. Інші вчені оцінювали умови утримання індиків як фона для відбору у селекційному процесі [2, с. 7–10], вивчали компоненти плідності у спеціалізованих мікролініях материнської лінії індиків [3, с. 3–5]. У 80-х роках було створено крос індиків «Харківський-56», індиченята якого на випробуваннях у Чеській РСР мали високі показники м'ясної продуктивності. Цей крос впроваджували у господарствах Української РСР, однак офіційно на той час його ще не було затверджено [5, с. 25].

Селекційно-племінну роботу з яєчною птицею вчені Українського НДІ птахівництва провадили упродовж усього досліджуваного періоду. У середині 80-х років українськими вченими було створено крос «Борки-117», кури якого на Міжнародній контрольно-випробувальній станції по птахівництву у Чеській РСР були серед найкращих по несучості у розрахунку на початкову несучку [5, с. 27].

Продовжували співробітники Українського НДІ птахівництва племінну роботу з м'ясними курми, зокрема досліджували характер успадкування живої маси м'ясних курей у 49-добовому віці на основі добору батьківських пар по рангах [13, с. 5–6]. Провалили селекційно-племінну

роботу українські вчені і з гусьми, працювали над створенням кросів, використовуючи рейнських, італійських і великих сірих гусей [5, с. 25].

У 80-х роках за участі і методичним керівництвом вчених Українського НДІ птахівництва та Укрплемптахотресту розроблено перспективні плани племінної роботи по кожному заводу на 1981–1985 рр. і до 1990 р., а також план селекційно-племінної роботи у птахівництві Української РСР на 1986–1990 рр. і до 2000 року [20].

Демократизація громадських відносин у другій половині 80-х років за період перебування на посаді Генерального секретаря ЦК КПРС М. С. Горбачова, стимулювала зародження нових, більш ефективних організаційних форм у структурі племінної справи і виробничій взаємодії племінних і товарних птахівничих підприємств. З цією метою організовували науково-виробничі, виробничо-наукові, виробничі об'єднання. Так, племінний птахівничий завод «Поліський» (у Київській області) підпорядковувався Всесоюзному виробничо-науковому об'єднанню «Союзптахопром», оскільки він входив до бройлерно-виробничої системи, яку було створено у 1987 році і головним підприємством визначено племзавод «Смена» Московської області, де зосереджувався генофонд курей м'ясних ліній кросу «Смена» [28, с. 20–23].

Наприкінці 80-х років відбулась перебудова в організаційній структурі управління в системі Держагропрому Української РСР. Так, відповідно до наказу Держагропрому №230 від 7 вересня 1988 р. було створено виробничо-наукове об'єднання птахівничої промисловості «Укрптахопром» і при цьому було скасовано Республіканський трест племінних птахівничих господарств «Укрплемптахотрест» [30, арк. 62, 63]. Через місяць наказом Держагропрому №255 від 6 жовтня 1988 р. було покладено на виробничо-наукове об'єднання «Укрптахопром» обов'язки здійснення єдиної технологічної політики щодо виробництва продукції птахівництва і її переробки та відповідальність за розвиток птахівництва в Українській РСР [31, арк. 120]. Це об'єднання функціонувало і в 1991 році.

Таким чином, розвиток птахівництва в Українській РСР в 1964–1991 рр. був забезпечений сприятливими науково-організаційними та методологічними чинниками. Наукове забезпечення галузі покладалося на Український НДІ птахівництва, вченими якого розроблено та реалізовано методики виведення високопродуктивних ліній і кросів яєчних курей, качок, індиків. Їх основними здобутками є запровадження регресійного множинного аналізу в селекції птиці, методичні рекомендації по племінній роботі з вітчизняними лініями качок для одержання гібридів, технології для племінних і товарних качківничих господарств та господарств курей м'ясного напрямку продуктивності, типові технології для проектування й будівництва племінного заводу і господарства-репродуктора

індиків. Ученими інституту розроблено методи штучного осіменіння як важливого прийому селекційно-племінної роботи з птицею.

Досліджуваний період позначився удосконаленням організаційної структури племінної справи в птахівництві УРСР. У другій половині 60–70-х роках створено розгалужену мережу племінних птахівничих господарств, яка складалась із селекційно-генетичних та контрольних-випробувальних станцій, державних племінних заводів, радгоспних і колгоспних ферм-репродукторів, які взаємодіяли з товарними птахівничими фермами і спеціалізованими птахофабриками. У 80-х роках станції об'єднано у селекційно-генетичний центр, а з другої половини 80-х років запроваджено науково-виробничі об'єднання. Для координації їх діяльності в 1988 р. створено Республіканський трест племінних птахівничих господарств «Укрплемптахотрест». Розвиток птахівництва в Українській РСР досліджуваного періоду регламентувався постановами ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР «Об организации производства яиц и мяса птицы на промышленной основе» (1964), «О мерах по улучшению племенного дела в животноводстве и дальнейшем развитии искусственного осеменения сельскохозяйственных животных» (1970), «О мерах по дальнейшему совершенствованию племенного дела в животноводстве» (1978).

Список використаних джерел

- Бесулін, ВІ., Сахацький, МІ., 1976. 'До питання про техніку штучного осіменіння індиків', *Птахівництво*: республ. міжвід. темат. наук. зб., Київ: *Урожай*, Вип.21, с.40–44.
- Бондаренко, ОП., 1982. 'Штучне осіменіння гусок розрідженою спермою', *Птахівництво*: республ. міжвід. темат. наук. зб., Київ: *Урожай*, Вип.33, с.25–29.
- Гадючко, ОТ., Дуюнов, АЭ., 1990. 'Компоненти плодovitости в спеціалізуємих мікролініях материнської лінії індеек', *Научно-технический бюллетень УНДПП*, Харьков, №28, с.3–5.
- ГОСТ 27267–87, 1987. 'Сперма петухов и индюков неразбавленная свежеполученная. Технические требования и методы испытаний, срок действия с 1988–07–01 до 1993–07–01'. [online]. Доступно: <http://engengr.ru/gost-27267-87> Дата звернення 10 березня 2019.
- Злочевская, К., 1986. 'Селекционеры – производству', *Птицеводство*, №5, с. 23–27.
- Егорова, АВ., Савин, АА., Масычев, АФ., Масычев, ВК., 2001. 'Приемы оценки, отбора и продуктивные качества мясных кур селекции племзавода «Красный Кут»', *Сб. научн. труд. ВНИИП*, Т.76, с.41–49.
- Кадура, НИ., 1972. 'Методические рекомендации по племенной работе с отечественными линиями уток для получения гибридов', УНИИП, Харьков, 12 с.
- Коваленко, ВП., 1976. 'Використання множинного регресійного аналізу в селекції птиці', *Птахівництво*: республ. міжвід. темат. наук. зб., Київ: *Урожай*, Вип.21, с.3–10.
- Косенко, НФ., Лук'янова, ВД., 1969. 'Технологія для племінного заводу і радгоспу-репродуктора індиків', *Птахівництво*: республ. міжвід. темат. наук. зб., Київ: *Урожай*, Вип.8, с.12–17.
- Косенко, НФ., 1973. 'Виведення поєднувальних ліній і гібридів курей породи леггорн і продуктивність птиці', *Птахівництво*: республ. міжвід. темат. наук. зб., Київ: *Урожай*, Вип.15, с.3–9.
- Косенко, НФ., Сапронова, НИ., Ольховик, ЛА., 1978. 'Методические рекомендации по использованию яичных кроссов «Борки-1» и «Борки-II»', Харьков, 10 с.
- Косенко, НФ., Коваленко, ГТ., Сапронова, НИ., 1982. 'Відбір півників яєчних ліній для відтворення стада', *Птахівництво*: республ. міжвід. темат. наук. зб., Київ: *Урожай*, Вип.33, с.3–5.
- Куранова, ЭН., Кромин, ВС., Гурина, НГ., 1990. 'Характер наследования живой массы мясных кур в 49–дневном возрасте на основе подбора родительских пар по рангам', *Научно-технический бюллетень УНДПП*, Харьков, №28, с.5–6.
- Лук'янова, ВД., Шигаєва, МЛ., Косенко, НФ., Мілютин, Ю., Татарчук, ФФ., 'Технологія для племінних і товарних качківничих господарств', *Птахівництво*: республ. міжвід. темат. наук. зб., Київ: *Урожай*, Вип.8, с.18–24.
- Мельник, ВВ., 2019. 'Теоретико-методологічні основи розвитку племінної справи у птахівництві в Українській РСР у 1951–1964 рр.', *Гілея: науковий вісник*, Київ: *Видавництво «Гілея»*, Вип.142 (№3), Ч.1. Історичні науки, с.99–103.
- 'Об организации производства яиц и мяса птицы на промышленной основе', 1985, Постановление Совета Министров СССР и Центрального Комитета КПСС от 3 сентября 1964 г., №740. *Свод законов СССР*, Москва: *Издательство «Известия»*, Т.7, с.512–517.
- 'О мерах по улучшению племенного дела в животноводстве и дальнейшем развитии искусственного осеменения сельскохозяйственных животных', 1985, Постановление Совета Министров СССР от 29 июня 1970 г. №490. *Свод законов СССР*. Москва: *Издательство «Известия»*, Т.7, с.498–501.
- 'О мерах по дальнейшему совершенствованию племенного дела в животноводстве', 1985. Постановление Центрального Комитета КПСС и Совета Министров СССР от 5 мая 1978 г. № 494, *Свод законов СССР*. Москва: *Изд-во «Известия»*, Т.7, с.493–498.
- Пилипчук, Р., Маценко, Н., 1983. 'Селекционная работа в хозяйствах Укрплемптицетреста', *Птицеводство*, №1, с.13–16.
- 'План селекционно-племенной работы в птицеводстве Украинской ССР на 1986–1990 гг. и до 2000 года', 1987, Под общ. ред. Э. А. Дуюнова, Харьков, 174 с.
- Робинсон, Л., 1959. 'Современное птицеводство Англии', Перевод с англ. Е. Ю. Румянцевой, Москва: *Изд-во иностранной литературы*, 566 с.
- Рябоконе, ЮА., Дуюнов, ЭА., Исхак Назир, 1990. 'Оценка условий содержания индеек как фон для отбора в селекционном процессе', *Научно-технический бюллетень УНДПП*, Харьков, №28, с.7–10.
- Сахацький, НИ., Андреев, ВИ., Белецкая, АВ. 1983. 'Влияние буферных систем разбавителей на жизнеспособность спермиев птиц', *Птахівництво*: міжвід. темат. наук. зб. / УНДПП, Київ, Вип.35, с.35–37.
- Сахацький, МІ., Андреев, ВІ., Кутнюк, ПІ., 1983. 'Дія кокарбоксілази і гексокінази на життєздатність спермій птиці', *Птахівництво*: міжвід. темат. наук. зб. / УНДПП, Київ, Вип.35, с.44–49.
- Сергеев, ВО., Сергеева, ВД., 1969. 'Прояв гетерозису по несучості при гібридизації спеціалізованих ліній', *Птахівництво*: республ. міжвід. темат. наук. зб., Київ: *Урожай*, Вип.8, с.25–30.
- Слюсар, ПМ., 1966. 'Белье корниши и плимутроки при производстве бройлеров', *Птицеводство*, № 5, с.19–20.
- Сметнев, СИ., 1963. 'Гетерозис и его использование в птицеводстве', *Птицеводство*, №12, с.8–10.
- Тучемский, Л., Безусова, Е., Карпов, В., Гладкова, Г., Лобеев, О., 1989. 'Первые итоги', *Птицеводство*, №4, с.20–23.
- Фещенко, ІА., 1973. 'Кучаківське птахогосподарство', Київ: *Урожай*, 75 с.
- 'Центральный державний архів вищих органів влади та управління України', Ф.27, Оп.22, Спр.7926, 260 арк.
- Там само, Спр.7927, 208 арк.
- Шигаєва, МЛ., Лук'янова, ВД., 1969. 'Технологія для племінних господарств курей м'ясного напрямку продуктивності', *Птахівництво*: республ. міжвід. темат. наук. зб., Київ: *Урожай*, Вип.8, с.3–11.

References

- Besulin, VI., Sakhac'kyj, MI., 1976. 'Do pytannja pro tekhniku shtuchnogo osimeninnja indychok (On the question of

- artificial insemination of turkeys), *Ptakhivnyctvo*: respubl. mizhvid. temat. nauk. zb., Kyjiv: *Urozhaj*, Vyp.21, s.40–44.
2. Bondarenko, OP., 1982. 'Shtuchne osimeninnja ghusok rozridzhenouju spermouju (Artificial insemination of geese with diluted sperm)', *Ptakhivnyctvo*: respubl. mizhvid. temat. nauk. zb., Kyjiv: *Urozhaj*, Vyp.33, s.25–29.
3. Gadjuchko, OT., Dujunov, AJe., 1990. 'Komponenty plodovitosti v specializiruemih mikrolinijah materinskoj linii indek (Fertility components in specialized microlines of turkey maternal line)', *Nauchno–tehničeskij bjulleten' UNIP*, Har'kov, №28, s.3–5.
4. GOST 27267–87, 1987. 'Sperma petuhov i indjukov nerazbavlenaja svezhepoluchennaja. Tehničeskije trebovanija i metody ispytanij, srok dejstvija s 1988–07–01 do 1993–07–01 (Sperm of cocks and turkeys undiluted freshly obtained. Technical requirements and test methods, valid from 1988–07–01 to 1993–07–01)'. [online]. Dostupno: <http://engengr.ru/gost-27267-87> [Data zvernennja 10 bereznja 2019].
5. Zlochevskaia, K., 1986. 'Selekcionery – proizvodstvu (Breeders to production)', *Pticevodstvo*, №5, s.23–27.
6. Egorova, AV., Savin, AA., Masychev, AF., Masychev, VK., 2001. 'Priemy ocenki, otbora i produktivnye kachestva mjasnyh kur selekcii plemzavoda «Krasnyj Kut» (Methods of evaluation, selection and productive quality of meat chickens of breeding of tribal plant «Krasnyj Kut»', *Sb. nauchn. trud. VNITIP*, T.76, s.41–49.
7. Kadura, NI., 1972. Metodicheskie rekomendacii po plemennoj rabote s otechestvennymi linijami utok dlja poluchenija gibridov (Guidelines for breeding work with domestic lines of ducks to obtain hybrids), UNIP, Har'kov, 12 s.
8. Kovalenko, VP., 1976. 'Vykorystannja mnozhynnoho reghresijnogho analizu v selekcikh ptyci (Using multiple regression analysis in poultry breeding)', *Ptakhivnyctvo*: respubl. mizhvid. temat. nauk. zb., Kyjiv: *Urozhaj*, Vyp.21, s.3–10.
9. Kosenko, NF., Luk'janova, VD., 1969. 'Tekhnologhija dlja plemvngoghogo zavodu i radghospu–reproduktora indkiv (Technology for the tribal plant and farm–reproducer of turkeys)', *Ptakhivnyctvo*: respubl. mizhvid. temat. nauk. zb., Kyjiv: *Urozhaj*, Vyp.8, s.12–17.
10. Kosenko, NF., 1973. 'Vyvedennja pojednuvalnykh linij i ghibrydiv kurej porody leghghorn i produktynistj ptyci (The creation of combining lines and hybrids of chickens of the Leghorn breed and the productivity of the poultry)', *Ptakhivnyctvo*: respubl. mizhvid. temat. nauk. zb., Kyjiv: *Urozhaj*, Vyp.15, s.3–9.
11. Kosenko, NF., Saponova, NI., Ol'hovik, LA., 1978. 'Metodicheskie rekomendacii po ispol'zovaniju jaichnyh krossov «Borki–I» i «Borki–II» (Guidelines for the use of egg crosses «Borki–I» and «Borki–II»)', Har'kov, 10 s.
12. Kosenko, NF., Kovalenko, GhT., Saponova, NI., 1982. 'Vidbir pivnykiv jajechnykh linij dlja vidtvorennja stada (Selection of cocks of egg lines for reproduction of the herd)', *Ptakhivnyctvo*: respubl. mizhvid. temat. nauk. zb., Kyjiv: *Urozhaj*, Vyp.33, s.3–5.
13. Kuranova, JeN., Kromin, VS., Gurina, NG., 1990. 'Harakter nasledovannja zhivoj massy mjasnyh kur v 49–dnevnom vozraste na osnove podbora roditel'skih par po rangam (The nature of the inheritance of live weight of meat chickens in 49–day age based on the selection of parental pairs according to the ranks)', *Nauchno–tehničeskij bjulleten' UNIP*, Har'kov, №28, s.5–6.
14. Luk'janova, VD., Shyghajeva, ML., Kosenko, NF., Miljutin, IO., Tatarchuk, FF., 'Tekhnologhija dlja plemnykh i tovarnykh kachkivnyckykh ghospodarstv (Technology for breeding and commodity ducks 'farms')', *Ptakhivnyctvo*: respubl. mizhvid. temat. nauk. zb., Kyjiv: *Urozhaj*, Vyp.8, s.18–24.
15. Meljnyk, VV., 2019. 'Teoretyko–metodologhichni osnovy rozvytku plemnoj spravly u ptakhivnyctvi v Ukrajskij RSR u 1951–1964 rr. (Theoretical and methodological foundations of breeding work development in poultry in the Ukrainian SSR in 1951–1964)', *Ghileja: naukovyj visnyk*, Kyjiv: «Iydavnyctvo «Ghileja», Vyp.142 (№3), Ch.1. Istorychni nauky, s.99–103.
16. 'Ob organizacii proizvodstva jaic i mjasn pticy na promyshlennoj osnove (On the organization of the production of eggs and poultry meat on an industrial basis)', 1985, Postanovlenie Soveta Ministrov SSSR i Central'nogo Komiteta KPSS ot 3 sentjabrja 1964 g., №740. *Svod zakonov SSSR*, Moskva: *Izdatel'stvo «Izvestija»*, T.7, s.512–517.
17. 'O merah po uluchsheniju plemnogo dela v zhivotnovodstve i dal'nejshem razvitii iskusstvennogo osemenenija sel'skohozjajstvennyh zhivotnyh (On measures to improve breeding work in animal husbandry and the further development of artificial insemination of farm animals)', 1985, Postanovlenie Soveta Ministrov SSSR ot 29 ijunja 1970 g. №490. *Svod zakonov SSSR*. Moskva: *Izdatel'stvo «Izvestija»*, T.7, s.498–501.
18. 'O merah po dal'nejshemu sovershenstvovaniju plemnogo dela v zhivotnovodstve (On measures to further improvement on livestock breeding work)', 1985, Postanovlenie Central'nogo Komiteta KPSS i Soveta Ministrov SSSR ot 5 maja 1978 g. № 494, *Svod zakonov SSSR*. Moskva: *Izd-vo «Izvestija»*, T.7, s.493–498.
19. Pilipchuk, R., Macenko, N., 1983. 'Selekcionnaja rabota v hozjajstvah Ukrcplempticetresta (Selection work in the farms of the Ukrainian Breeding Poultry Trust)', *Pticevodstvo*, №1, s.13–16.
20. 'Plan selekcionno–plemennoj raboty v pticevodstve Ukrain-skoy SSR na 1986–1990 gg. i do 2000 goda (The plan of breeding work in the poultry of the Ukrainian SSR for 1986–1990 and until 2000)', 1987, Pod obshh. red. Je. A. Dujunova, Har'kov, 174 s.
21. Robinson, L., 1959. 'Sovremennoe pticevodstvo Anglii (Modern poultry farming in England)', Perevod s angl. E. Ju. Rumjancevoj, Moskva: *Izd-vo inostrannoju literatury*, 566 s.
22. Rjabokon', JuA., Dujunov, JeA., Ishak Nazir, 1990. 'Ocenka uslovij sodержanija indek kak fon dlja otbora v selekcionnom processe (Assessment of turkey keeping as a background for selection in the selection process)', *Nauchno–tehničeskij bjulleten' UNIP*, Har'kov, №28, s.7–10.
23. Sahackij, NI., Andreev, VI., Beleckaja, AV., 1983. 'Vlijanie bufernyh sistem razbavitelej na zhiznesposobnost' spermiev ptic (Effect of buffer diluent systems on the viability of bird sperm)', *Ptakhivnyctvo*: mizhvid. temat. nauk. zb. / UNIP, Kyjiv, Vip.35, s.35–37.
24. Sakhacjkyj, MI., Andrijejev, VI., Kutnjuk, PI., 1983. 'Dija kokarboksylazy i gheksokinazy na zhyttjezdattnistj spermij ptyci (Effect of cocarboxylase and hexokinase on the viability of bird sperm)', *Ptakhivnyctvo*: mizhvid. temat. nauk. zb. / UNIP, Kyjiv, Vyp.35, s.44–49.
25. Sjerghejeva, VO., Sjerghejeva, VD., 1969. 'Projav gheterozysu po nesuchosti pry ghibrydyzaciji specializovanykh linij (Manifestation of heterosis in fertility during hybridization of specialized lines)', *Ptakhivnyctvo*: respubl. mizhvid. temat. nauk. zb., Kyjiv: *Urozhaj*, Vyp.8, s.25–30.
26. Sljusar, PM., 1966. 'Belye kornishi i plimutroki pri proizvodstve brojlerov (White Cornish and Plymouth in the production of broilers)', *Pticevodstvo*, №5, s.19–20.
27. Smetnev, SI., 1963. 'Geterozis i ego ispol'zovanie v pticevodstve (Heterosis and its use in poultry farming)', *Pticevodstvo*, №12, s.8–10.
28. Tchemskij, L., Bezusova, E., Karpov, V., Gladkova, G., Lobeov, O., 1989. 'Pervye itogi (First results)', *Pticevodstvo*, №4, s.20–23.
29. Feshhenko, IA., 1973. 'Kuchakivjske ptakhoghospodarstvo (Kuchakiv Poultry Farm)', Kyjiv: *Urozhaj*, 75 s.
30. 'Centralnyj derzhavnyj arkhiv vyshhykh orghaniv vlady ta upravlinnja Ukrajskij (Central State Archive of the Supreme Governments and Governments of Ukraine)', F.27, Op.22, Spr.7926, 260 ark.
31. Tam samo, Spr.7927, 208 ark.
32. Shyghajeva, ML., Luk'janova, VD., 1969. 'Tekhnologhija dlja plemnykh ghospodarstv kurej m'jasnogho naprjamu produktynosti (Technology for tribal farms of chickens of meat production direction)', *Ptakhivnyctvo*: respubl. mizhvid. temat. nauk. zb., Kyjiv: *Urozhaj*, Vyp.8, s.3–11.

* * *